

Brukspoesi og bygdedikting

Hadde ein samla alle dei songane som er skrivne til konfirmantar, jubilarantar og brurfolk i Nord-Østerdal dei siste åra, ville det ha vorte ein diktsyklus av enorme dimensjonar. Men eg trur eigentleg ikkje spennvidda i tankar og kjensler ville ha synt seg å vere like imponerande. Dei ulike songane er truleg temmeleg lik kvarandre. Dei til konfirmanten handlar om å bli vaksen, ta ansvar og likevel aldri gløemme heimen og barndomstida. Dei til jubilarantar vil variere noko, til dømes med alderen sjølsagt. Ein seier ikkje pr. poesi det same til ein på 40 som til ein på 90. Men i det store og heile er desse songane og svært lik kvarandre. Dei er sterkt rosande. Dei hyller jubilaranten, takkar for det han har utført for familien og bygda og samfunnet, og ønskjer gode år framover, eit ønskje som naturleg nok minkar med den alderen jubilaranten etter kvart får. Retteleg gamle blir ønskt ein vakker livskveld, medan det helst verkar malplassert når det er snakk om ein 50-åring.

Bryllaupssongane varierer også etter måten lite, enda brurfolka er ulike som menneske flest. Hovudemnet er sjølsagt kjærleik, og dernest variasjonar kring dette med samliv, ekteskap, heim og barn. Takk for barneår og gode ønskje om eit langt samliv hører med.

Sjølve referanseramma er med andre ord laga trong. Symbolbruken er lite dristig og dei poetiske bilete få. Amor og pilene hans er framleis med inn i moderne ekteskap av året 1980. Bileta er stort sett konvensjonelle. Kjensleregisteret er avgrensa, og tankane helst smålátne. Det er lite store utsyn og motige vyer i denne typen kvardagsdikting. Med andre ord: Folk som skriv til vener og kjende ved festlege høve held seg innanfor ein tradisjon. Dei følgjer dei godtekne oppskrifta for

korleis eit skikkeleg bryllausdikt skal vere. Framfor alt tar dei sikte på å skrive songbart. Dei er glade i fast rytme og i rimord. Ei anna sak er at det kanskje helst er her handverket sviktar. Det er ikkje så lett å halde takta eller leite seg fram til fullverdige rim.

Bryllaupssongane er helst skrivne til kjende melodiar. Ein skulle tru melodiane derfor til ei kvar tid var dei som låg på norsktoppen eller var mest populære på anna vis, anten dei no er visemelodiar, salmar eller poplåtar. Men også her syner det seg at ekteskapet er ein konservativ institusjon. Det er attgangarane mellom bryllaupsmelodiane som er dei mest populære. Somme har eksistert frå Bokken Lassons først tid på Chat Noir, og både «Youngsturvets basar» og «En sjømann elsker havets våg» er gangbare mellom slør og myrt den dag i dag, samen med «Håvard Hedde» og «Per Spelmann».

Dette er den mest folkelege diktinga vi eig. Det er bruksdikting i ordet si beste meining, om ein kan seie det slik. Sjølsagt er det lettvint versemakeri det meste, som jamvel profesjonelle byrå har gjort til leveveg. Ut over den gleda det skapte i augneblinken for brurfolket og gjester, og den personlege varmen som festsongane representerer for brurfolket og slekta, har ikkje denne typen dikting verdi. Songane er bundne til feststunda og døgnnet. På den andre sida må vi ikkje gå rundt og tru at dei representerer noko mindreverdige i vår kulturkvardag. Høveddiktinga er den opprinnelege forma for dikting, og tradisjonane er derfor lange som våre språklege røter. Vi finn meisterlege døme på høveddikting i gresk og latinsk gammalklassisk tid. Rennessansen fornya denne tradisjonen som mangt anna. Shakespeare skreiv songar på bestilling. Wessel gjorde det same i mest alt han vart vidgjeten for i si opplysningstid, og i vår nyare historie er bryllaup og andre store hendingar omdikta på ulikt vis. Under debatten om EF stod kjende og ukjende poetar fram og song folkeleg om sitt standpunkt, til forarging for somme og inspirasjon for andre. Altautbygginga har på same måten engasjert vårt poetiske folkehjarte.

Ord tykkjest bli kampmiddel i konfliktsituasjonar. Beste dømet for oss er den andre verdskrigen, da mange diktarar vart folkekjære ved det at dei styrkte motstandsviljen i folket

og vende deira sinn mot okkupasjonsmakta og dei tyske lakeiane. Her ser ein korleis dikt utdjupa dei kjenslene som alt fans hos folk flest, og gav dei kunstnarleg uttrykk. Dikting fekk bruksverdi, som folk visste om og tok for sjølsagt.

Berre litt av denne ordkunsten fann vegen til parnasset og fekk dom på seg som god litteratur. Samleis er det med dei prologane og helsingdikta som er skrivne til jubileum, landsmøte, musikkstemne og høgtidsdagar. Dei har sin funksjon i stunda. Tilhørarane opplever dei direkte, dersom dei er gode, og lar dei gå ut av medvitet. Berre hende gonger er det snakk om at desse dikta er gode i den tydinga av ordet at dei toler å bli lesne etterpå, prenta i bok og plasserte inn i litteraturhistoria.

I vårt distrikt har mange skrive gode prologar, og somme av dei har vore dikt som trygt har kunna stå aleine, lausrivne frå den spesielle hendinga dei er skrivne til. Trygve Gjeltén i Alvdal har fleire slike, som han har tatt med i bøkene sine. Andre er ikkje så gjennomarbeidde, og ikkje reint få av desse dikta til framseing har fått for mykje preg av oppramsingar av fakta eller særkjenne ved det laget, det jubileet eller den tilstellinga dei er mynta på. Somme er nærast historikkar på rim.

Men det verkeleg interessante ved den diktinga som parnasset gløynde er alle by- og bygdesongane som dette landet har. Det er eit særkjenne ved den folkelege kulturen som tør vere verd ein ettertanke, ikkje minst fordi mye av denne diktinga er i bruk. Folk syng bygdesongane, og songkora gjer dei til sine kjenningslåtar.

Det som gjer at ein kjenner att ein by- eller bygdesong og skil han ut frå andre - dersom det er råd - er dei geografiske nemningane som gjev songane identitet, og gjer at bygdefolk kjenner dei som sine. Om vi ser på somme av bygdesongane frå Nord-Østerdal vil vi finne at mange nemner Glåma, Rendalsangen nemner Otlaug-kampen, Vingelen-songen Kletten, Ossongen Osgardslia, Finstad-songen taler om Neken, Dalsbygdsongen Hognan, Alvdalssongen Tron osv.

Dertil kjem særdrag ved historia og ved menneska som bur i bygda, næringsvegar, yrke o.l. I Finstad-songen skildrar Bjarne Grindal «fetvedrøk frå slåtteeua» og Leiv Nutheim (pennenamn for Peder M. Østvang) skriv om «døl med rive, øks og ljå/raksterkulle ferm og mjå».

Kulturhistoria kjem fram gjennom namn som nemnes. I Rendanssongen snakkar Olav Nilsen om «Guren Holes feletoner» og om «Ulveslaget», «Vesleblakken» og «Ola Jonsen Styggpåjord». I Asbjørn Bjørnstads song til Alvdal finn vi namnet Malena-Knut, ein kjend spelmann, og Samuels-Pær, eitt av dei store namn i skihistoria, attåt nasjonale føremenn som Ivar Egnund (Ivar Mortensson) og Arne Garborg.

Dei verkeleg berande element i bygdesongane er den sterke heimkjensla, ja, kjærleiken til heimbygda, som finn mange vakre og rørende uttrykk, ofte i enkel ordlagingar som ein kjenner truverdige.

«Støtt eg ber deg i mitt minne/ - kjære bygd bak blåe fjell,» seier Ivar O. Eide i Følldal-songen. «Me elsker Kviknes harde kår», skriv Halvor Mjølne i Kvikne-songen. «Min bygd, mitt hjem, jeg elsker deg/ med fjell og skog og bakker,» heiter det i Ivar Sæther Tolga-songen, og Christian Sundt sterkt lyrisk når ho seier i Tynset-songen: «La denne sang min elsk til Tynset tolke,/ dens hvite vinter og dens lyse sommerdag.»

Ein kunne telje godord og kome fram til store summar som vitnemål om kor heimkjære østerdølene er. Ikkje berre fins det vakre ord, men ofte sterkt kjensleladde og ikkje reint lite høgtidssame. Det patetiske vippar hende gonger over i det melodramatiske og sentimentale. Men i regelen greier bygdediktarane balansekunsten på ein ypperleg måte, jamvel om dei auser på med lovord. Det er mye snakk om ættestev og sterke menneske. Men så veit vi og iallfall d e t om vår fortid at ætta stod høgt i folks omdøme, og at arbeidet var hardt treng ingen tvile på.

Sistestrofene er ofte til forveksling lik kvarandre i bygdesongane. Ein livssyklus når sin ende, ein dag er på hell, sommaren er over, natur og menneske går inn i kvile, svevn, ein fredfylt og harmonisk død. Dette er kanskje ikkje originalt, iallfall ikkje når ein les fleire bygdesongar samstundes og blir merk- sam på likskapen i sistestrofene. På den andre sida knyter det songane inn i ein lang tradisjon av bygd og ætt - inn i livet på naturleg måte. For noko av det sterkaste i truslivet i gammal tid er overtydinga om at livet held fram etter døden, i garden og ætta i det minste, om dei ikkje fullt ut turde stole på den religiøse æva.

Få av bygdesongane er på dialekt. Unntaka er Tylldal-
songen som O.J. Moen skreiv, der det til dømes står å lese:
«Tylldalskjerka æ tå aille årøm klok,/ mangt ho vet om førne
ætter...» Og Tynset (også kalla Tynset-visa) av Samuel
Johnsen er ei herleg dialektvise, ledig i form og fri i humor og
med eit friskt folkelivsbilete som resultat. Men elles har øster-
dølene jamt brukt dialekten i dikting som i tale. Annar
Eggen frå Tolga Ola P. Sæther frå Følldal og Trygve Gjelten
frå Alvdal veit å nytte nyansane i bygdemålet til veltuernerte
effektar og kjenslemjuke stemningar.

Kvardagsdikting og brukspoesi! seier dei som finkjemmar
litteraturen etter meisterverk. Det er tungt å skifte sol og vind
når ein snakkar om litterær kvalitet og åndelege verdiar. Men
eitt tør vi vel vere samde om: Det er betre med ord i levande
samanheng, ord til sorg og glede for vanlege menneske, enn
med ord i tjukke bøker som uopna berre samlar støv i ei bort-
gjømt bokhylle.